

180 éve született Than Károly

Kutasi Csaba

Than Károly nevének hallatán a textilesek nagy részének a Than Károly Könnyűipari Vegyészeti Technikum jut elsőnek eszébe. Itt végzett sok élő és egykori kolléga, innen indult számos elismerésre méltó ipari szakember és vezető, továbbá tanár, kutató életpályája. 1955-től vette fel Than Károly nevét az egykor nagy hírű közép fokú könnyűipari oktatási intézmény, olvasóink jelentős része is itt végzett. A jeles jubileum kapcsán érdemes felidézni Than Károly életének főbb állomásait, szólni az Óbecsén felújítás után kialakított Than Emlékház érdekességeiről. Persze az emlékezés része kell legyen az 1950-ben alapított, és jövőre 65 éves születésnapját ünneplő „Than Technikum”.

Than Károly kémikus, a budapesti tudományegyetem egykori kémiatanára, Óbecsén született 1834. december 20-án. Édesapja Becsén királyi tisztviselő volt, a jómódú polgári családban tizenegy gyermek nevelkedett. A később gyógyszerész végzettségű és nemzetközileg elismert kémikus testvérbátyja Than Mór volt, a 19. századi akadémikus festészet kiemelkedő egyénisége. Károly gimnáziumi éveit Szabadkán, Kalocsán, Szolnokon és Nagybecskerekben töltötte. Tizennégy évesen beállt Bem seregébe, lövészként, majd később tűzmesterként vett részt az 1848–49-es szabadságharcban. A fegyverletétel után gyógyszerészként dolgozott. 1855-ben kitűnő eredménnyel érettségizett Szegeden, ezt követően egyetemi tanulmányait Bécsben végezte. Egy évig az orvosi, majd a gyógyszerészeti szakon tanult. Főleg a kémiával foglalkozott és 1858-ban a kémia doktor lett. Ösztöndíjasként Bunsen híres heidelbergi laboratóriumában tevékenykedett, majd Párizs nevezetesebb tanintézményeiben gyarapította ismereteit. 1859-től Bécsben tanársegédként, majd magántanárként folytatta működését.

Than Károly hazai munkássága

Alapos előtanulmányai után 1860-ban a pesti egyetemen a kémiai tanszék helyettes tanára, 1862. július 18-án pedig a tanszék professzora lett. Ekkor lényeges követelmény volt a kiváló magyar nyelvtudás, mert addig a pesti egyetemen is németül folyt az oktatás. Than ettől kezdve a közoktatás, a közművelődés és a tudományos munkásság hazai felvirágoztatásának érdekében tevékenykedett. Tervei szerint új Kémiai Intézet épült, amely a Trefort-kertben 1872-re készült el. Ez az épület ma is áll a Múzeum krt. 4/b alatt, a felújított épületben bölcsészkar

Than Károly

szakok működnek.

Than Károly igazi iskolateremtő tudós volt, az egyetemi kémia tanítás módszerét is átalakította. Tartalmas és kiválóan előkészített előadásai nemcsak megkedveltette a tárgyat, hanem felébresztette tanítványaiában a kutatási hajlamot is. Kiváló nyelvérzékeléssel rendelkezett, hiszen a magyar mellett németül, franciául, angolul és latinul is beszélt. A 20. század első felében működő kémikus tudósaink mindegyikét ő tanította.

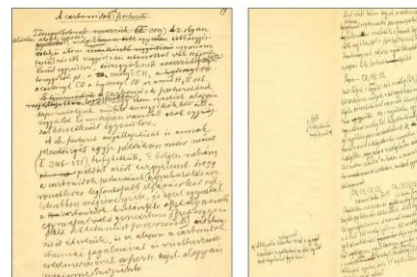
Than Károlyt a Magyar Tudományos Akadémia 1860-ban levelező, majd 1870-ben rendes tagjává választotta. Az egyetemi tanítással kapcsolatos nézeteit már 1871-ben az Akadémia elé terjesztette és 1875–76 évi rektori beszédében részletesen taglalta a tanítási és tanulási szabadság fontosságát. Az Akadémia matematikai és természettudományi osztályának 1887-től elnöke, 1907-től haláláig pedig az Akadémia alelnöke volt. Emellett a Királyi Magyar Természettudományi Társulat kémiai-ásványtani szakosztályának elnöki teendőit is ellátta 1891-től élete végéig. Szorgalmazta és adományával is segítette az önálló magyar kémiai lap, a *Magyar Kémiai Folyóirat* létrehozását, amelynek szerkesztőbizottsági elnöke volt, és amelynek első száma 1895-ben jelent meg.

Az oktatáson kívül az első Magyar Gyógyszerkönyv (Pharmacopoea Hungarica, 1871) kidolgozásában is komoly szerepe volt. Nevéhez kötődik a káliumbikarbonátnak és kálium-bijodátnak (ez az ún. Than-só), mint az analitikai mérőoldat faktorbeállító vegyületeinek a bevezetése. Mint kutató, a kémia szakterületeinek széles skáláján dolgozott, az általános, a szervetlen és az akkor valóban egészen új fizikai-kémia területén egyaránt figyelemreméltó eredményeket ért el. Pl. a gőznyomás szempontjából anomálishan viselkedő anyagok termikus disszociációjánál komoly bizonyítékokkal szolgált. Foglalkozott a sztöchiometriai törvényekkel, amelyeknek egyértelmű alkalmazásához a gázok molekula-térfogatának szabatos, máig érvényes meghatározásával járult hozzá. 1867-ben ő fedezte fel a karbonil-szulfid (vagy más kifejezéssel szén-oxid-szulfid) vegyületet, amely pl. a parádi és a harkányi ásványvizekben oldott formában van jelen.

1897 és 1898 között írta meg a *Kísérleti kémia elemei* könyvének I. kötetét *Általános kémia és elemi tesztek leírása* címmel. A II. kötetet (*A törzsvagyületek és a carbonidok leírása*) csak elkezdte, de

Than Károly higanyos súlysorozata és mikroszkópja

Than Károly korabeli jegyzetei a készülő A törzsvagyületek és a carbonidok leírása c. kötethez

A felújított Than szülőház, ma emlékház Óbudsén

nem volt módja befejezni, így az nem jelent meg nyomtatásban, pedig az első szerves kémia tankönyv lett volna. (A kézirat könyv formájában még idén megjelenik dr. Tömpe Péter szerkesztésében.)

Tagja volt az Országos Közegészségügyi Tanácsnak, 1885-ben Fodor Józseffel és Balló Mátyással együtt dolgozott a fővárosnak kifogástalan minőségű ivóvízzel való ellátásáért. Közegészségügyi munkásságának része, hogy az orosz pestisveszély (1905) alkalmával hatékony módszert dolgozott ki a fertőtlenítésre, ezt a bécsi birodalmi járványbizottság is átvette. Egyéb korszerű eredményeit is elsősorban magyar lapokban publikálta, nem vágyott nemzetközi hírnévre. Hosszú és gazdag munkássága után 1908-ban vonult nyugdíjba, de még ugyanabban az évben, Budapesten július 5-én elhunyt.

A Than fivérek emlékháza Óbudsén

Az óbudsai szülőház ház a 20. század második felében elhanyagoltá vált, a rossz állapotban lévő épület sajnos fokozatosan pusztulni kezdett, rendbehozatala szükségesszerű lett. A vajdasági Óbecse magyar közösségének többszöri – egy ideig sikertelen – próbálkozása végül eredménnyel járt: 2013. április 12-én átadták a Than fivérek emlékházát.

Óbudsén régóta elhivatottan őrzik a Than fivérek szellemiségét, a helyben működő Than Fivérek Értelmi-ségi Kör ma is ápolja névadói emlékét. A Than család egykori lakhelyének megmentésére a helyi önkormányzat az 1990-es évektől több ízben is kísérletet tett, azonban Than Károly születésének 175. jubileumakor a városháza díszterme előtt csak egy emléktábla leleplezésére volt mód, a város nagy szülőtere és díszpolgárára emlékezve. A szülői ház építkezési munkálatai 2011 decemberében kezdődtek, az épületet teljesen lebontották és az eredeti épületet rekonstruálták.

Az emlékházban két külön emlékszoba is helyet kapott a Than fivérek életének és emlékezetének megőrzése céljából. A kétnyelvű (szerb-magyar) kiállítások a Than fivérek életútja által képviselt értékeket segítenek megőrizni. A házban egy interaktív tudományos park is működik, ebben a látogató diákok a kémiai, optikai és fizikai kísérleteket tanulmányozhatnak. A házban zajló foglalkozások a személyes élmények révén adják át Than Károly és Mór szellemiségét. Az emlékház megnyitása tudományos élet, kiemelten a gyógyszerész és kémikus szakma büszkeségévé vált. Than Károly példájának üzenete az újabb generációk számára a tanulásra és az innovációra való készséget fokozhatja.

Interaktív foglalkozások a Than Emlékházban

A Than Károly Könnyűipari Vegyészeti Technikum

A középfokú vegyészképzés őseként az 1879-ben alapított Közép-Ipartanoda, majd későbbi nevén a Budapesti Állami Felsőipari Iskola vegyészeti tagozata tekintendő. 1950. szeptember 1-jén kezdődött a tanítás a Budapest II. kerületében levő Lajos utcában. Az első két évben a Fővárosi Tanács Oktatási Osztályához tartozó intézmény először 31. sz. Ipari Gimnázium Vegyipari tagozata, majd I.sz. Vegyipari Technikum néven működött. 1951. augusztus 1-jétől a Könnyűipari Minisztérium főhatósága alá került az iskola, 1953-ban Textilvegyipari és Bőrvégypari Technikum lett az iskola neve. 1955-től vette fel Tan Károly nevét. A textil- és bőrvégyszeti képzés után 1954-ben indították el az újabb könnyűipari vegyészképzést a papíripari tagozat létrehozásával.

A kiváló szaktanárok mellett a humán tárgyakat is nagyszerű pedagógusok oktatták, nem egy közülük korábban egyetemi oktató volt. Az iskola fennállásának első húsz évében 1063 tanuló szerzett itt technikus oklevelet a nappali tagozaton. Az esti tagozaton a textilbőr-papír szakon felül textiltisztító képzés is folyt. 1968. szeptember 1-jétől az első évfolyamon a technikum képzést szakközépiskolai képzés váltotta fel, és *Than Károly Vegyipari Szakközépiskola* lett az intézmény neve. 1983 őszétől az iskolához került a textiltisztító és textilyomó szakmunkás képzés, 1987 szeptemberétől a textilvegyipari ágazaton áttértek az ötéves technikusképzésre. Az 1990–91-es tanévben indult az első gimnáziumi évfolyam, ide került a cellulóz- és papírgyártó, valamint a papírfeldolgozó szakmunkásképzés. Később a bőrvégypari és papíripari ágazaton is áttértek az 5 éves technikusképzésre, ekkor *Than Károly Vegyipari Szakközépiskola, Szakmunkásképző és Gimnázium* névtábla került a Lajos utcai épületre.

1997 szeptemberétől, a Bolyai János Textilipari Szakközépiskolával történt összevonás után a szakmai képzés textilipari technikusai fonó, kötő, szövő ágazattal bővült, *Zsigmond téri Gimnázium, Műszaki Szakközépiskola és Szakmunkásképző* néven működve. 1999-ben újabb szakmákkal bővült a képzés, az érettségizettek-nél a hulladékkezelő technikus (korábban már volt környezetvédelmi technikus képzés), a szakmunkás ágazaton a konfekció-, méteráru- és lakástextil-eladó szakma oktatása folyt. 2002-ben megindult a könnyűipari szakmai oktatás leépítése, majd teljesen megszűnt

a különböző szintű – korábban jellemző – ipari szakképzés.

* * *

2009 óta az iskola *Than Károly Ókoiskola Gimnázium, Szakközépiskola és Szakiskola* néven működik, de változatlanul ápolja névadójának emlékét. A Than fivérek emlékházának 2013 tavaszi átadásakor – az ünnepélyes megnyitó előtti napokban – Óbecsén járt az iskola kirándulócsoportha és fel is keresték iskolájuk névadójának felújított szülőházát.

Felhasznált irodalom

- [1] Dr. Tömpe Péter: Egy feldolgozatlan Than Károly kézirat a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Vegyészet Múzeuma anyagából – A Magyar Kémikusok Egyesülete Kémia és Vegyipartörténeti Szakosztálya előadói ülése, 2014. június 10, Budapest
- [2] Glässer Erik: A Than fivérek emlékháza Óbecsén, Természet Világa, 145. évfolyam, 5. szám, 2014. május
- [3] A Than Károly Vegyipari Technikum és Szakközépiskola jubileumi évkönyve, 1970. Budapest
- [4] A Than Károly Ókoiskola Gimnázium, Szakközépiskola és Szakiskola honlapja: http://than.hu/?page_id=138#iskola4